

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA TOIMETISED. XVII KÕIDE
ÜHISKONNATEADUSED. 1968, Nr. 4

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ЭСТОНСКОЙ ССР. ТОМ XVII
ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ. 1968, № 4

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1968.4.06>

E. LAASI

VEEL KORD TOOTLIKE JÕUDUDE SEISUKORRAST JA TOOTMIS- TEGEVUSE ARENEMISEST EESTI NSV TALUMAJANDUSES AASTAIL 1944—1948

Ajakirjas «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised — Ühiskonnateadused» 1968, nr. 1, lk. 39—57 ilmus A. Ruusmanni artikkel «Tootlike jõudude seisukorrast ja tootmistegevuse arenemisest Eesti NSV talumajanduses aastail 1944—1948».

Artikli autor on endale ülesandeks seadnud selgitada, «milline potentsiaal talumajandusel neil aastail oli, kui jõudsalt ta arenes ja missugused olid selle arenemise iseärasused». (Lk. 31.) Uurimus on rajatud rikkalikule statistilisele materjalile, mille kohta autor ise märgib: «Et faktilisi andmeid, eriti aga statistilist materjali, on vaatlusaluste aastate (1944—1948) kohta trükkis vähe avaldatud ning et avaldatudki andmed on sageli vastuolulised ja ebatäpsed, pidas autor oma kohuseks tõsisemat vaeva näha nende täpsustamisel.» (Lk. 39.) Kahjuks aga ei mainita, millised andmed ja faktid joonealustes märgitud autorite uurimustes vajasisid täpsustamist ning milliseid fakte ja andmeid tuleks seepärast ettevaatusega võtta.

Artikliga lähemalt tutvudes aga kerkib küsimus, millise hoole ja täpsusega on artikli autor ise oma ülesandesse suhtunud? Kas tema poolt toodud faktid ja andmed väärivad usaldust ning kas nende alusel tehtud järeldused on õiged?

Vaatleme alljärgnevalt ainult paari olulisema probleemi käsitlust ning sellega seoses olevaid statistilisi andmeid, mis meie arvates vajavad veel kaalumist ja täpsustamist.

Küllaltki suurt tähelepanu osutab A. Ruusmann oma artiklis Eesti talumajapidamiste hobutööjõuga varustatuse küsimusele. Lk. 43 toodud tabelis kõrvutab ta hobuste arvu Eesti põllumajanduses sõjaeelsetel ja sõjajärgsetel aastatel ning leiab, et tööhobuste arv moodustas veel 1949. aastalgi ainult 87,3%, võrreldes 1939. aastaga.

Sealsamas selgitab ta hobuste töökoormust ja näitab, et 1939. aastaga võrreldes oli 1947. aastal ühe tööhobuse kohta tulev põllu- ja aiamaa hulk langenud 6,4 ha-lt 5,9 ha-le. Sellest järeldab autor pikema jututa, et tööhobuste osas ei olnud sõja- ja okupatsioonikahjud «nõnda suured kui mitmel muul talupidamise alal» ja et tööhobuste osas olid talumajapidamised juba 1947. aasta lõpuks jõudnud lähedale tasemele, mis rahuldab vajadused. (Lk. 43.) Niisugune tulemus näib ka autoris eneses imestust tekitavat, kuid ta seletab seda sellega, et «sõjajärgsed talud olid pindalalt väiksemad ning maa ja hobuste suhe ületas nende sõjaeelse suhte ka väiksema hobuste arvu

juures». (Lk. 43.) Sellest autori väitest järgneb, et mida väiksemad on talude pindalad, seda soodsamaks kujuneb hobuste ja maa suhe, et väiksemate talude puhul vajab vabariigi talumajapidamine vähem hobuseid, s. o. veojõudu.

Kuidas siis jõudis A. Ruusmann tulemusele, et 1947. aastal tuli ühe tööhobuse kohta 5,9 ha põllu- ja aiamaad.

Arvatavasti pidi ta kogu talumajapidamiste põllu- ja aiamaa jagama taludes olemasolevate tööhobuste arvuga. Milliste arvudega autor seejuures opereeris, ei ole kahjuks teada, sest tabelis 3 pole toodud absoluutarve. Tabelile lisatud viiteid kontrollides aga selgus, et Statistika Keskvalitsuse arhiivis juhatatud kohas vastavaid andmeid ei leidu. Kuid sama arhiivi materjalidest selgub, et 1. juulil 1947 oli Eesti NSV taludes kokku 798 683 ha põllu- ja aiamaad¹ ja 124 871 tööhobust.² Seega tuli 1947. aastal ühe tööhobuse kohta Eesti NSV taludes keskmiselt mitte 5,9, nagu A. Ruusmann väidab, vaid 6,4 ha põllu- ja aiamaad. Nähtavasti peitub tema arvutustes mingi viga.

Edasi kirjutab autor: «Võib tekkida küsimus: kuidas saab kõnelda veojõuga juba ligilähedalt rahuldavast varustatusest, kui ikkagi leidus, ja mitte just vähe, hobusetalusi. Olukord saab mõistetavaks, kui märgime, et hobusteta olid enamasti väikesed, alla 10 ha suurused majandid.» (Lk. 43–44.)

Seda väidet oleks autor pidanud kinnitama arvuliste andmetega selle kohta, kui palju tööhobusetaludest Eesti NSV-s 1947. aastal oli alla ja kui palju üle 10 ha. Küsimuse selgitamiseks märgime, et 1. jaanuaril 1947 oli Eesti NSV-s 33 506 tööhobusetalust³ ehk 24,9% kogu talude arvust. 1939. a. olid vastavad näitajad 27 905⁴ ehk 20,0%. Tööhobusetalude arv oli seega 1947. aastal tunduvalt suurem kui 1939. aastal. Tuleb arvestada ka seda, et 1945. aastal anti Eesti NSV koosseisust Vene NFSV-le üle suurem osa endisest Petserimaast ja Narva-tagused vallad, kus domineeris vene rahvusest elanikkond ja kus tööhobusetalusi oli leidunud eriti rohkesti. Petserimaal näiteks oli 1939. aastal tööhobusetalust 4745 talu ehk 41% taludest.⁵

A. Ruusmannil on õigus, kui ta ütleb, et tööhobusetalud olid enamikus väikesed, alla 10 ha. Kuid see oli «enamus». Kui suur aga oli «vähemuse», s. o. tööhobusetalude arv, kus maad oli üle 10 ha, seda autor ei ütle. Märgime omalt poolt, et neid oli 1947. aastal 14 334 ehk tervelt 42,8% tööhobusetalude arvust.⁶ Seejuures oli 1939. aastal tööhobusetalust ainult 4,5% üle 10 ha suurustest taludest,⁷ 1947. aastaks oli nende protsent tõusnud 14,3-le.⁸ Järelikult oli ajavahemikul 1939–1947 üle kolme korra suurenenud just nende tööhobusetalude osatähtsus, kus ka A. Ruusmanni arvates tööhobust kõige tungivamalt tarvis oli. Seda ei ole autor järelduste tegemisel arvestanud.

A. Ruusmann leidis olevat võimaliku võtta sõjajärgsete aastate tööhobuse normaalkoormuseks sõjaeelsete aastate tugeva tööhobuse maksimaalse koormuse — 7,0 ha.⁹ (Lk. 44.) Olgu pealegi nii, kuigi hobuseid neil aastail ei saa oma tööjõudluse poolest võrrelda sõjaeelsetega. Palju olulisem oleks teada: kui palju oli talusi, kus põllu- ja aiamaad tuli ühe hobuse kohta üle 7 ha? A. Ruusmann seda kahjuks ei maini. Ometi oleks seda olukorra õigemaks hindamiseks tarvis teada.

Allakirjutanul on 63-st tolleaegsest vallast üle terve Eesti ESV andmed 11 745 Eesti talundi kohta 1948. aastani, kusjuures need andmed on talundite kaupa kantud perforatsioonidele. Seega on meie käsutuses andmed 8,73% tolleaegsete Eesti NSV talundite kohta. Järelikult küllaltki palju, et teha paikapidavaid järeldusi ka ülejäänud talundite suhtes. Perfokartoteegi andmete töötlemise tulemused on esitatud tabelis 1.

¹ SKA (= ENSV MN Statistika Keskvalitsuse arhiiv), nim. 15, s.-ü. 49, l. 22.

² Sealsamas, l. 8.

³ Sealsamas, l. 16.

⁴ III põllumajandusloendus 1939. a. Vihk I. Tallinn, 1940, lk. 2 ja 164.

⁵ Sealsamas, lk. 12 ja 174.

⁶ SKA, nim. 15, s.-ü. 49, l. 16.

⁷ III põllumajandusloendus 1939. a., vihk I, lk. 13 ja 176.

⁸ SKA, nim. 15, s.-ü. 49, l. 16.

⁹ Vrd. K. Erenurm, Eesti põllumajandus loenduse valgusel IX. Hobusepidamine. «Konjunktuur» 1940, nr. 67/68, lk. 361. K. Erenurm väidab, et korraliku põlluharimise seisukohalt võib lugeda parajaks koormiseks meie tugevale hobusele (kehakaal 550 kg) 6,0—7,0 ha intensiivselt majandatud põllumaad.

Tabel 1

Eesti talundite varustatus tööhobustega 1948. aastal ning selle seos talundeil olnud põllu- ja aiamaa täiskülvamisega *

Vallad	Maakonnad	Uuritud talundite arv	Neist ilma hobuset ja niisugused, kus hobuse kohta tuli üle 7 ha põllu- ja aiamaad	%	Halvasti hobusega varustatud ei külvanud põldu täis	Põllu- ja aiamaad 1939. a. valla talude maast (%)
1	2	3	4	5	6	7
Veriora	Võrumaa	138	120	87,0	99	56,9
Põlva	Võrumaa	430	361	83,9	339	58,2
Varstu	Võrumaa	122	95	77,9	86	50,8
Vajangu	Järvamaa	155	117	75,5	82	48,6
Kambja	Tartumaa	185	138	74,6	110	60,7
Kuuste	Tartumaa	145	105	72,4	82	63,9
Mäksa	Tartumaa	134	93	69,4	60	47,2
Helme	Valgamaa	163	109	66,8	87	51,6
Kuigatsi	Valgamaa	176	117	66,4	66	51,9
Võru	Võrumaa	190	119	62,6	83	52,1
Albu	Järvamaa	279	171	61,2	117	35,0
Rakvere	Virumaa	149	92	61,1	86	55,4
Tõlliste	Valgamaa	187	114	61,0	82	50,5
Assamalla	Virumaa	122	74	60,7	53	53,9
Jõgeva	Tartumaa	217	130	59,9	89	44,4
Võnnu	Tartumaa	258	152	58,9	70	45,8
Antsla	Võrumaa	119	69	58,0	35	45,2
Pühajärve	Tartumaa	171	97	56,7	86	48,7
Vastseliina	Võrumaa	246	138	56,1	83	48,0
Saatse	Võrumaa	135	71	52,6	11	29,6
Alatskivi	Tartumaa	129	66	51,2	60	46,4
Lustivere	Viljandimaa	251	126	50,2	116	42,7
Holstre	Viljandimaa	168	83	49,4	27	40,8
Kolga	Harjumaa	172	85	49,4	27	20,0
Saare	Tartumaa	203	98	48,3	19	44,0
Rägavere	Virumaa	110	53	48,2	52	42,6
Aksi	Tartumaa	130	62	47,7	49	47,2
Vara	Tartumaa	125	59	47,2	29	45,2
Kernu	Harjumaa	137	64	46,7	51	25,1
Sõmeru	Virumaa	148	68	46,0	50	38,7
Karksi	Viljandimaa	142	63	44,4	18	45,3
Rannu	Tartumaa	165	72	43,6	60	39,3
Suislepa	Viljandimaa	110	47	42,7	31	42,8
Laiksaare	Pärnumaa	156	66	42,2	44	36,1
Vohnja	Virumaa	275	110	40,0	97	29,1
Koigi	Järvamaa	107	41	38,3	37	41,0
Särevere	Järvamaa	115	44	38,2	20	35,8
Raasiku	Harjumaa	173	66	38,1	31	28,5
Haanja	Võrumaa	263	100	38,0	19	49,2
Tänassilma	Viljandimaa	215	81	37,7	27	33,3
Salla	Virumaa	122	46	37,7	39	34,7
Rapla	Harjumaa	311	116	37,3	43	34,5
Kõue	Harjumaa	249	92	36,9	56	25,6
Vastemõisa	Viljandimaa	128	46	35,9	22	28,1
Lüganuse	Virumaa	205	65	31,7	43	31,9
Peningi	Harjumaa	221	61	27,6	54	29,1
Olustvere	Viljandimaa	231	62	26,8	13	34,6
Velise	Läänemaa	209	55	26,3	40	38,6
Saarde	Pärnumaa	445	126	28,3	83	28,1
Iisaku	Virumaa	125	31	24,8	11	19,9
Halinga	Pärnumaa	195	46	23,6	33	24,4
Lihula	Läänemaa	127	31	24,4	29	24,7

Tabeli 1 järg

1	2	3	4	5	6	7
Emmaste	Läänemaa	115	26	22,6	13	14,1
Maidla	Virumaa	257	57	22,2	36	25,1
Are	Pärnumaa	48	10	20,8	7	37,9
Käina	Läänemaa	285	59	20,7	38	15,7
Tõdva	Harjumaa	102	21	20,6	13	22,0
Asuküla	Läänemaa	233	48	20,6	35	23,9
Oru	Läänemaa	303	62	20,5	58	19,4
Kullamaa	Läänemaa	161	32	19,9	15	22,7
Padise	Harjumaa	266	48	18,4	39	17,5
Väätsa	Järvamaa	269	46	17,1	15	27,2
Palmse	Virumaa	122	20	16,4	12	19,4
		11 745	5142	43,8	3427	

Tabelis 1 toodud arvud näitavad küllaldase selgusega, et aastail 1947—1948 olid vabariigi talud tööhobustega varustatud ebarahuldavalt. Kuidas saigi see olla teisiti, kui ligi 44% talundeist kas ei omanud üldse hobust või neil tuli hobuse kohta põllu- ja aiamaad üle 7 hektarit!

Seda seisukohta kinnitab ka tõsiasi, et kaks kolmandikku (täpsemalt 66,6%) hobustega mitterahuldavalt varustatud taludest ei olnud oma põllu- ja aiamaad täies ulatuses külvi alla võtnud.

Tabelist selgub ka see tõsiasi, et tööhobustega mitterahuldavalt varustatud talundeid oli eriti palju just vabariigi tähtsamates põllumajanduslikes piirkondades, kus oli rohkem põllu- ja aiamaad ja kust tuli ka rohkem toodangut, kuna põllumajanduslikult viletsamad piirkonnad olid tööhobustega varustatud suhteliselt paremini.

* JRRR (= Jõgeva Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 70 (Jõgeva valla Siimusti k.n.), nim. 1, s.ü. 1—19; f. 305 (Saare valla Alliku k.n.), nim. 1, s.ü. 2—14, 21—30; TLRRR (= Tartu Linna ja Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 272 (Võnnu valla Kurista k.n.), nim. 1, s.ü. 10—19, 50—58; f. 641 (Vara valla Välgi k.n.), nim. 1, s.ü. 3—13, 25—31; f. 271 (Võnnu valla Kõnnu k.n.), nim. 1, s.ü. 4—13, 27—34; f. 277 (Äksi valla Kärkna k.n.), nim. 1, s.ü. 85—102; f. 702 (Alatskivi valla Kokora k.n.), nim. 1, s.ü. 10—16, 23—30; f. 737 (Rannu valla Sangla-Jõesuu k.n.), nim. 1, s.ü. 10—20, 32—41; f. 710 (Kuuste valla Haaslava k.n.), nim. 1, s.ü. 2—14, 18—28; f. 738 (Kambja valla Kambja k.n.), nim. 1, s.ü. 4—5, 11—14; f. 273 (Mäksa valla Mäksa k.n.), nim. 1, s.ü. 9—16, 33—39; VRRR (= Valga Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 622 (Pühajärve valla Vidrike k.n.), nim. 1, s.ü. 1—19; f. 195 (Kuigatsi valla Priipalu k.n.), nim. 1, s.ü. 2—40; f. 258 (Tõlliste valla Laatre k.n.), nim. 1, s.ü. 1—18, 33—51; f. 41 (Helme valla Jõgeveste k.n.), nim. 1, s.ü. 1—28; ViRRR (= Viljandi Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 523 (Tänassilma valla Valma k.n.), nim. 1, s.ü. 1—35; f. 640 (Olustvere valla Aimla k.n.), nim. 1, s.ü. 1—15; f. 638 (Vastemõisa valla Metsküla k.n.), nim. 1, s.ü. 1—27; f. 619 (Olustvere valla Olustvere k.n.), nim. 1, s.ü. 1—30; PRRA (= Pärnu Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 784 (Saarde valla Ristiküla k.n.), nim. 1, s.ü. 1—20; f. 76 (Are valla Suigu k.n.), nim. 1, s.ü. 1—15; f. 777 (Laiksaare valla Massiaru k.n.), nim. 1, s.ü. 1—25; PaRRR (= Paide Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 434 (Koigi valla Koigi k.n.), nim. 3, s.ü. 4—20; f. 181 (Särevere valla Kirna k.n.), nim. 2, s.ü. 1—15; RRRR (= Rakvere Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 706 (Vajangu valla Vajangu k.n.), nim. 1, s.ü. 1—27; f. 518 (Sõmeru valla Uhtna k.n.), nim. 1, s.ü. 1—22; f. 696 (Salla valla Emumäe k.n.), nim. 1, s.ü. 1—9; f. 695 (Salla valla Kärü k.n.), nim. 1, s.ü. 1—15; f. 600 (Vohnja valla Arbavere ja Vohnja k.n.), nim. 1m, s.ü. 1—49; f. 612 (Rägavere valla Põlula k.n.), nim. 1, s.ü. 1—28; f. 665 (Rakvere valla Rakvere ja Karitsa k.n.), nim. 1, s.ü. 1—18, 36—41, 65—73; f. 674 (Palmse valla Sagadi k.n.), nim. 1, s.ü. 1—18; f. 701 (Assamalla valla Porkuni k.n.), nim. 1, s.ü. 18—35; K-JLRA (= Kohtla-Järve Linna Riiklik Arhiiv), f. 246 (Lüganuse valla Purtse k.n.), nim. 1, s.ü. 194—222; f. 248 (Maidla valla Soomurme ja Oandu k.n.), nim. 1, s.ü. 1—14, 65—84; f. 247 (Iisaku valla Vaikla k.n.), nim. 1, s.ü. 1—18; HRRR (= Harju Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 136 (Tõdva valla Saku k.n.), nim. 1, s.ü. 8—22; f. 119 (Kolga valla Leesi k.n.), nim. 1, s.ü. 6—17, 33—44; f. 134 (Padise valla Risti k.n.), nim. 1, s.ü. 1—31; f. 129 (Peningi valla Pikavere k.n.), nim. 1, s.ü. 22—33, 51—65; f. 101 (Kernu valla Haiba k.n.), nim. 1, s.ü. 16—26, 47, 54;

Vaatleme nüüd, mida tähendab 6,4 ha (A. Ruusmannil ekslikult 5,9 ha) põllu- ja aiamaad ühe tööhobuse kohta. Kõigepealt on see suurus, millele A. Ruusmann rajab oma järelduse, et Eesti NSV talumajapidamised olid 1947. aastal hobutööjõuga «ligilähedalt rahuldavalt varustatud». Kuid samal ajal näitab see arv ka hobuste jõudluse suurust. Ei ole sugugi jhuslik, et see nii 1939. kui ka 1947. aastal, millal tööhobuseid oli Eesti NSV talumajapidamistes tunduvalt vähem, oli ikkagi 6,4 ha. See on meie arvates suurus, mis näitab, et Eesti NSV oludes võib ühe hobusega harida 6,4 ha põllu- ja aiamaad. Olgu põllumajandus tööhobustega varustatud rahuldavalt või mitterahuldavalt, hobune ei jõua töödelda rohkem kui 6—7 ha põllu- ja aiamaad. Kui tööhobuseid oleks pärast sõda järele jäänud kasvõi ainult 10% nende ennesõjaaegsest arvust, ka siis oleks hobuse koormus olnud 6—7 ha, sest rohkem hobune ei suuda.

A. Ruusmanni järgi oleks selgi puhul olukord ikkagi olnud «ligilähedane rahuldavale». Kuid on selge, et väiksema arvu hobustega hariti pärast sõda vähem maad ja toodeti rahva ülalpidamiseks vähem põllumajandussaadusi.

Kõigest sellest järeldub, et keskmiste näitajatega opereerimine, tungimata nende sisse, võib viia eksiteele ja ajaloolise töö moonutamisele.

Teiseks oluliseks probleemiks, mille puhul tundub, et A. Ruusmann pole arvestanud kõiki aspekte, mistõttu käsitus on muutunud liiga ühekülgseks, on Eesti NSV põllumajanduse suuna küsimus sõjajärgsetel aastatel. Ei saa nõustuda tema uurimistulemusega, nagu oleks eesti talurahvas hakanud tol ajal peatähtsust osutama teravilja- ja kartulikasvatusele (lk. 54) ning loobunud juba möödunud sajandi lõpust alates peamiseks tootmissuunaks kujunenud loomakasvatusest, eriti piimakarjandusest.

Oleks oodanud, et uurija, kes esitab nii uude tulemusi, fundeerib seda vajalikult kaalukate argumentidega. A. Ruusmann aga piirdub kahjuku ainult üldise arutlusega.

Ta peab väidematuks seda, «et seoses ikaldusega NSV Liidu lõunapoolsetes piirkondades olid põllusaaduste turuhinnad 1946. aasta sügisest 1947. aasta suveni tootjatele kaugelt soodsamad kui loomakasvatussaaduste omad. Teiste aastate kohta ei saa täit selgust, võrdlemata müügihindasid omahindadega. Viimaste sõjaeelsete aastate hindade suhte kohta kirjutasid väljapaistvad asjatundjad E. Järvesoo ja E. Vint, et kõikide põllusaaduste otsene müük oli tasuvam kui nende väärindamine loomapidamise kaudu.... Kui eeldada, et sõjajärgseil aastail jäi taime- ja loomasaaduste omahindade omavaheline suhe enam-vähem samaks, siis olid piimasaaduste turuhinnad ka kõigil

f. 97 (Kõue valla Alansi k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—23; f. 99 (Kõue valla Ardu k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—14; f. 102 (Raasiku valla Haljava k.-n.), nim. 1, s.-ü. 7—25, 47—57; HaARRA (= Haapsalu Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 281 (Oru valla Linnamäe k.-n.), nim. 1, s.-ü. 19—87; f. 299 (Lihula valla Tuudi k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—19; f. 262 (Asuküla valla Ahli k.-n.), nim. 1, s.-ü. 9—39; f. 427 (Kullamaa valla Kullamaa k.-n.), nim. 1, s.-ü. 7—22, 26—34; HiRRRA (= Hiiu valla Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 88 (Käina valla Käina k.-n.), nim. 1, s.-ü. 3—36; f. 62 (Emmaste valla Leisu k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—56; RaRRRA (Rapla Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 314 (Velise valla Valgu k.-n.), nim. 1, s.-ü. 25—59; f. 78 (Rapla valla Sikeldi k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—33; f. 80 (Rapla valla Hagudi k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—29; JRRA (= Jõgeva Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 71 (Jõgeva valla Jõgeva k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—29; f. 429 (Lustivere valla Neanurme k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—37; PRRA (= Pärnu Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 490 (Halinga valla Vee k.-n.), nim. 1, s.-ü. 3—30; f. 792 (Saarde valla Jäärja k.-n.), nim. 3, s.-ü. 1—20; f. 785 (Saarde valla Saarde k.-n.), nim. 3, s.-ü. 1—19; PaRRRA (= Paide Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 431 (Väätsa valla Väätsa k.-n.), nim. 3, s.-ü. 15—36; f. 107 (Väätsa valla Lõõla k.-n.), nim. 1, s.-ü. 2—21; f. 456 (Albu valla Peedu k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—15; f. 317 (Albu valla Aravete k.-n.), nim. 1, s.-ü. 2—45; ViRRRA (= Viljandi Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 252 (Karksi valla Polli k.-n.), nim. 1m, s.-ü. 11—35; f. 508 (Holstre valla Raasilla k.-n.), nim. 3, s.-ü. 1—24; f. 5 (Suislepa valla Unametsa k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—20; PõRRRA (= Põlva Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 131 (Põlva valla Peri k.-n.), nim. 1, s.-ü. 2—38; f. 99 (Põlva valla Kioma k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—35; f. 297 (Veriora valla Ruusa k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—25; f. 273 (Saate valla Satserrinna k.-n.), nim. 1, s.-ü. 3—13; VõRRRA (= Võru Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 587 (Varstu valla Varstu k.-n.), nim. 1, s.-ü. 2—18; f. 561 (Võru valla Kääpa k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—41; f. 583 (Haanja valla Haanja k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—37; f. 543 (Antsla valla Tohvri-Kaika k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—30; f. 514 (Vastseliina valla Perametsa k.-n.), nim. 1, s.-ü. 1—21.

vaadeldavail sõjajärgseil aastail taimesaaduste omadest ebasoodsamad... Oli hindade suhetega sõjajärgseil aastail kuidas oli, kuid põllusaaduste turustamisvõimalused olid soodsamad ja ka ostujõuline ühiskondlik nõudmine oli vilja ning kartuli järele suurem kui liha ja või järele. Seepärast võib arvata, et ka turg oli teguriks, mis suunas talurahvast peatahtsust osutama teravilja ja kartulikasvatusele.» (Lk. 54.)

Kuna A. Ruusmann, nagu näeme, püüab oma seisukoha esitamisel tugineda E. Järvesoole ja E. Vindile, kes näitasid, et kodanlikus Eestis müüdi piima alla omahinna, siis tuleb ka meil alustada küsimuse selgitamist juba kodanliku Eesti aegadest.

1936/37. aastal oli kodanlikus Eestis kilogrammi piima tootmiskulu 8,12 senti, reaalseerimishind aga oli ainult 6,89 senti, s. o. 1,39 senti alla tootmiskulude. Ka teistel aastatel pidid talunikud müüma piima alla tootmiskulude: 1935/36. aastal näiteks 1,57, 1934/35. aastal 2,86 ja 1932/33. aastal, s. o. kriisiajal, koguni 4,08 senti.¹⁰

Samal ajal aga kasvas sellest hoolimata lüpsilehmade arv ja piimatoodang, ning üsna suurel määral (tab. 2).

Tabel 2

Piima kogutoodangu dünaamika kodanlikus Eestis *

	Toodang tonnides	Toodangu suurenemine %-des (1920.—1924. a. keskmine = 100)
1938/39. a.	987 800	259
1930.—1934. a. keskmine	802 000	210
1925.—1929. „ „	649 000	170
1920.—1924. „ „	381 000	100

* «Konjunktuur» 1940, lk. 370.

Kuidas seletada asjaolu, et kuigi talupidajad olid sunnitud piima müüma alla tootmiskulude, suurendasid nad siiski piimatootmist ja lüpsilehmade arvu? Miks eesti talupoeg ei tahtnud aru saada, et see on talle kahjulik?

Asi seisab siin lihtsalt selles, et töökulud moodustasid tootmiskuludest ümmarguselt poole,¹¹ mõnedel andmetel aga isegi üle 60%.¹² Eesti talupoeg lihtsalt ei rahuldanud enda ja oma perekonna palganõudlust täiel määral ning võis sellepärast piima müüa ka alla tootmiskulude, saades sellest ikkagi veel sissetulekut.

Kui näiteks 1936/37. aastal kilogrammi piima tootmiseks kulutatud 8,12 sendist töökulu arvel maha arvata pool, jääb järele 4,06 senti, mis on 2,83 senti vähem kui reaalseerimishind. Seega sai piimatootja nii 1936/37. kui ka teistel aastatel piima müügist ikkagi niisugust sissetulekut, millega ta võis kuidagimoodi välja tulla, kuigi tänu vaid oma perekonna liikmete palganõudluse piiramisele. Vastavate arvestuste järgi oli kodanlikus Eestis näiteks aastail 1925—1936 talupoja perekonna keskmine palganõudlus tööpäevas 1,86 krooni, tegelik palk aga ainult 1,02 krooni.¹³

Kuid miks siis ei hakanud talupoeg kodanlikus Eestis piima tootmise asemel tegelema toiduteravilja kasvatamisega, sest rukki ja nisu osas olid 1930-ndatel aastatel kehtestatud kindlustatud kokkuostuhinnad, mis ületasid tootmiskulusid ka siis, kui arvestada talupidaja perekonna palganõudlust kogu suurusel.¹⁴

¹⁰ «Majandusteated» 1937, nr. 44, lk. 788.

¹¹ E. Järvesoo, Tööviljakuse tõstmise vajadusest meie põllumajanduses. «Agro-noomia» 1937, nr. 9, lk. 617.

¹² F. Söö t, Põllumajanduse tasuvus 1937/38. p. a. «Majandusteated» 1938, nr. 50/51, lk. 896—903.

¹³ F. Söö t, Talundite tulud ja tulu ostujõud. «Põllumajandus» 1937, nr. 7, lk. 171.

¹⁴ A. Ruusmann, Missugust ajaloolist arenguteed mööda jõudis eesti töötav talurahvas 1940. aasta sotsialistliku revolutsioonini. Rmt.: J. Kahk, E. Laasi, A. Ruusmann, Eesti talurahvas teel sotsialismile. Tallinn, 1965, lk. 74—77.

Vastuse sellele küsimusele leiame, kui vaatleme rukki ja nisu kasvupindalaid talundite suurusgruppide järgi (tab. 3).

Nagu näeme, olid toiduteraviljade kasvupindalad 1939. aastal rõhuvas enamikus talundeis üsnagi väikesed, toiduteravilja said nad väikestes kogustes ja see kulus neil ära peamiselt oma tarbeks. Nagu teada, on toiduteravilja mõtet müüa ainult suuremates kogustes, sest muidu jääb rahaline sissetulek soodsatest hindadest hoolimata tühi-seks. Eesti talundeis, kus 1939. aastal tuli talundi kohta keskmiselt ainult 7,98 ha põllu-aiamaad,¹⁵ polnud toiduteraviljade müügiks kasvatamisel mõtet, sest pindalad, mida nende alla oleks olnud võimalik võtta, tehes selleks isegi põhjalikke muudatusi külvi-kordades, ei saanud ikkagi olla vajalikult suured.

Tabel 3

Toiduteraviljade keskmised kasvupindalad Eesti talundeis 1939. a.*

Talundite suurusrühmad (ha)	Talundite arv **	Keskmine rukki kasvupindala talundi kohta (ha)	Keskmine nisu kasvupindala talundi kohta (ha)
1—5	17 836	0,21	0,13
5—10	21 293	0,51	0,26
10—20	38 258	0,91	0,44
20—30	27 133	1,37	0,67
30—50	24 380	1,92	0,94
50—100	10 172	2,76	1,35
üle 100	912	8,90	6,42
Kokku / Keskmiselt	139 984	1,08	0,54

* «Konjunktuur» 1940, nr. 64/65, lk. 167—168.

** III põllumajandusloendus 1939. a., vihik I, lk. 3.

Toiduteravilja suuremates kogustes müüjateks kodanlikus Eestis olid, nagu seda A. Ruusmann õigesti näitab,¹⁶ ikkagi vaid kulaklikud talundid. Kuid nendestki võis toiduteravilja müük olulist osa üldisest sissetulekust anda ainult 6000—7000-le kõige suuremale, üle 50 ha talundile. Selle kitsa ringkonna huvides kindlustaski kodanlik valitsus rukkile ja nisule teistest põllumajandussaadustest soodsamad kokkuostuhinnad.

Kuid võib-olla toimus sõjajärgsetel aastatel siin oluline muudatus, mistõttu talu-rahvas hakkas teravilja- ja kartulikasvatusele peatähtsust osutama, nagu seda arvas A. Ruusmann. Sel puhul tuleks muidugi oodata, et sõjajärgsetel aastatel tõusis toidu-teravilja osatähtsus üldises külvipinnas sõjaeelsete aastatega võrreldes tunduvalt. Kuidas lugu tegelikult oli, näeme tabelist 4.

Tabel 4

Toiduteravilja (rukkis + nisu) osatähtsus külvipinnas (%)

1937*	1938**	1939***	1940****	1945	1946	1947	1948	1949
24,8	24,4	22,7	23,8	19,8	21,6	22,8	23,3	20,3

* Eesti põllumajandus XVI. Statistiline aastaraamat 1937. Tallinn, 1938, lk. 22.

** Eesti põllumajandus XVII. Statistiline aastaraamat 1938. Tallinn, 1939, lk. 22.

*** III põllumajandusloendus 1939. a., vihik I, lk. 94—95.

**** Andmed selle ja järgnevat aastate kohta pärinevad Eesti NSV MN Statistika Keskvalitsuse põllumajanduse statistika osakonna toimikust «Динамические ряды. Посевные площади. Таблица 6».

¹⁵ III põllumajandusloendus 1939. a., vihik I, lk. 91.

¹⁶ A. Ruusmann, Missugust ajaloolist arenguteed mööda jõudis Eesti töötav talurahvas 1940. aasta sotsialistliku revolutsioonini. Rmt.: J. Kahk, E. Laasi, A. Ruusmann, Eesti talurahvas teel sotsialismile, lk. 74.

Nagu näeme, jäi sõjajärgsetel aastatel toiduteravilja osatähtsus külvipinnas umbes sõjaelsele tasemele, mõningal määral isegi vähenes. Samal ajal aga suurenes üsna märgatavalt tähtsa söödakultuuri — segavilja osatähtsus (tab. 5).

Tabel 5

Segavilja osatähtsus külvipinnas (%)

1937*	1938**	1939***	1940****	1945	1946	1947	1948	1949
9,2	9,5	12,7	12,6	14,6	14,2	15,9	16,0	18,2

* Eesti põllumajandus XVI. lk. 22.

** Eesti põllumajandus XVII. lk. 22.

*** III põllumajandusloendus 1939. a., vihk I, lk. 94—95.

**** Andmed selle ja järgnevate aastate kohta pärinevad Eesti NSV MN Statistika Keskvalitsuse põllumajanduse statistika osakonna toimikust «Динамические ряды. Посевные площади. Таблица 6».

Toiduteravilja külvipindade osatähtsuse püsimine ligikaudu sõjaeelset tasemel ning segavilja osatähtsuse tõus sõjajärgsetel aastatel ei taha kuidagi kokku sobida A. Ruusmanni uurimistulemustega, nagu oleks eesti talupoeg sõjajärgsetel aastatel hakanud loomakasvatusele eelistama teraviljakasvatust.

Järgnevalt püüame jõuda selgusele, mil määral võis sõjajärgsete aastate turukonjunktuur mõjustada talurahvast kas põllu- või loomasaaduste tootmisele.

Võrdleme selleks loomakasvatus- ja põllusaaduste hindade suhet Tallinna turul ühelt poolt 1938. ja 1939. aastal ning teiselt poolt sõjajärgsetel aastatel (tab. 6).

Tabel 6

Turukonjunkturi võrdlus sõjaeelsetel ja sõjajärgsetel aastatel Tallinna turuhindade alusel

		1938. a.*	1939. a.**	1944. a.	1945. a.		1946. a. I pooltel	1947. a. II pooltel	1948. a.	
					I pooltel	II pooltel			I pooltel	II pooltel
Sealiha oli kallim										
rukkijahust,	I sort	5,9***	5,9	11,8	7,6	10,9	9,8	7,4	7,5	8,8
	II „	5,1	5,2							
nisupüülist,	I „	2,2	2,3	—	—	—	2,9	2,4	2,8	3,2
	II „	2,0	2,1							
odratangust,	I „	3,1	3,4	5,0	4,1	5,2	5,5	5,0	5,0	6,9
	II „	2,7	3,0							
kartulist,	I „	22,0	21,4							
	II „	19,0	18,8	25,3	17,1	37,5	24,0	23,7	25,0	39,0
Piima hind moodustas										
rukkijahu hinnast		0,7	0,7	0,9	0,8	0,9	1,04	0,8	0,8	0,86
nisupüüli „		0,26	0,27	—	—	—	0,3	0,32	0,3	0,3
odratangu „		0,37	0,40	0,37	0,45	0,42	0,58	0,57	0,53	0,66
kartuli „		2,6	2,5	1,9	1,8	3,0	2,5	2,7	2,6	3,8
Või oli kallim										
rukkijahust		9,2	10,7	20,5	12,3	13,3	15,0	11,3	10,9	12,0
nisupüülist		3,6	4,3	—	—	—	4,2	4,3	4,1	4,4
odratangust		5,1	6,1	8,8	6,7	6,4	8,0	7,6	7,2	9,3
kartulist		36,3	38,6	43,9	27,7	45,7	34,8	35,7	36,2	52,5

* Eesti põllumajandus XVII. lk. 160—162.

** Eesti põllumajandus XVIII. Statistiline aastaraamat 1939. Tallinn, 1940, lk. 156—158. Andmed järgnevate aastate kohta pärinevad A. Ruusmanni väitekirjast. Põllumajanduse taastamine ja kollektiviseerimine Eesti NSV-s aastail 1944—1950» (Tallinn, 1967), tabel 31.

*** Korda, siin ja tabeli teistes vastavates osades.

Märgime, et tabelist 6 on ära jäetud andmed 1946. aasta II ja 1947. aasta I poole kohta, millal turuhinnad olid tõepoolest põllusaadustele erakordselt soodsad. See oli tingitud 1946. aastal NSV Liidu lõunaosa tabanud ikaldusest. Kuid taoline konjunktuur tekkis alles 1946. aasta viimastel kuudel ja jätkus mõnda aega 1947. aastal. 1947. aasta teisel poolel oli olukord jälle normaliseerunud.

Kas meie talupojal oli võimalik ette näha taolise ajutise konjunktuuri tekkimist, et eelnevalt suurendada toiduteravilja ja kartuli tootmist. Muidugi ei olnud see võimalik ja nagu nägime juba eespool, ei suurenenud toiduteravilja osatähtsus külvipinnas ei 1946. aastal ega ka edaspidi kuigi märkimisväärsel määral.

Samal ajal aga nähtub tabelist 6 ilmekalt, et sõjajärgseil aastail oli loomakasvatustasaaduste ja taimekasvatustasaaduste hindade suhe sõjaeelsete aastatega võrreldes soodsam loomakasvatustasaadustele.

Mis aga puutub A. Ruusmanni väitesse, et sõjajärgsetel aastatel olevat ostujõuline ühiskondlik nõudmine vilja ja kartuli järele olnud suurem kui liha ja või järele, sest viimaste hinnad olevat olnud töölistele ja teenistujatele liialt kõrged, siis sellele on vaevalt mõtet tõsisemat tähelepanu pöörata. Tahaks ainult küsida, kes ostsid siis tol ajal liha ja võid, kui mitte töölised ja teenistujad? Kapitaliste ju tol ajal meil enam ei olnud.

Tõsisemat tähelepanu väärib aga A. Ruusmanni väide, et Eesti põllumajanduses, kus sõjajärgsetel aastatel oli vähe tööjõudu, peeti otstarbekaks olemasolev tööjõud suunata põhiliselt põlluharimisele, tema rakendamist heinatöödele ei peetud õigeks.

Seegi näib olevat A. Ruusmanni arvates üheks tõendiks, et talurahvas hakanud sõjajärgsetel aastatel eelistama loomakasvatusele teraviljakasvatust.

Kuid on ometi teada, et teravilja ja kartuli tootmisega võrreldes kulus inimtööjõudu heina tootmisel tol ajal vähem. Teraviljade kasvatamisel kulus kodanliku Eesti lõpuaastatel inimtööjõudu hektari kohta keskmiselt 2,8, rukki osas 2,6, talinisu osas 2,9, suvinisu osas 3,1, odra osas 2,4 ja kaera osas 2,1 korda rohkem kui põldheina kasvatamisel. Inimtöökulu söötühiku kohta maksis aga teraviljade puhul 1,7, põldheina puhul 1,1, niiduheina puhul 2,4 ja kartuli puhul 3,4 senti.¹⁷ Vaevalt see vahekord sõjajärgsetel aastatel eriti muutus.

Sellepärast tekib küsimus, kas eesti talupojad tõesti jätsid sõjajärgsetel aastatel loomadega vajaliku heina tegemata, nagu A. Ruusmanni järgi välja tuleb. (Lk. 54.) Meenutame muide, et saksa fašistliku okupatsiooni tagajärjel vähenes Eesti NSV-s hobuste arv 25 ja veiste arv 44 protsenti.¹⁸ A. Ruusmanni andmeil tehti sõjajärgseil aastail sõjaeelsetega võrreldes niiduheina umbes 15—25 ja põldheina umbes 25—45 protsenti vähem. (Lk. 51.) See tõsiasi aga viib paratamatult järeldusele, et sõjajärgsetel aastatel tehti heina looma kohta ligikaudu samal hulgal kui enne sõda, võib-olla pisut rohkemgi, sest suurema osa sõjajärgsest heinasaagist moodustas niiduhein, viimast aga tehti ainult 15—25 protsenti vähem kui enne sõda. Sellepärast ei saa me kuidagi nõustuda A. Ruusmanni arvamusel, et eesti talupojad olevat sõjajärgsetel aastatel teinud heina ainult nii palju, kui neil põlluharimisest aega üle jäi.

On muidugi õige, et osa looduslikke heinamaid jäi neil aastail kasutamata, kuid kas talupoegadel oli tarvis teha rohkem heina, kui olemasolevad loomad seda vajasisid?

Lõpuks tuleb tähelepanu juhtida veel ühele väga tähtsale asjaolule, mis räägib selle vastu, nagu oleks talurahvas hakanud peatähtsust osutama põllusaaduste tootmisele. Nimelt sellele, et Eesti põllumajanduses ei ole võimalik läbi saada ei ilma loomakasvatusega ega ilma taimekasvatusega. Need mõlemad tootmisharud on teineteisega tihedasti seotud, kusjuures peamiseks tootmisharuks on loomakasvatus, taimekasvatus aga on rakendatud loomakasvatuse teenistusse. Samal ajal on üldiselt teada, et Eesti NSV-s pole võimalik saada rahuldavaid teraviljasaake tugeva väetusega. Väetust sai aga kõnesoleval ajajärgul peamiselt tänu veisekasvatusele. Kodanlikus Eestis viidati kordu-

¹⁷ E. Vint, Teraviljamajandus Eestis. «Konjunktuur» 1938, nr. 40, lk. 165. Vt. ka Th. Pool, Inimtööjõu küsimus Eesti põllumajanduses. «Agronomiia» 1937, nr. 4, lk. 182.

¹⁸ R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis. Tallinn, 1957, lk. 249.

valt loomakasvatuse suurele tähtsusele viljasaakide suurendamise seisukohalt. Nii kirjutab T. Kind 1938. aastal: «Meie maaviljakus on nõrk. Mitte ainult looduslikest tingimustest ei olene see, vaid väga suures osas ka sellest, kuidas meie maad harime ja väetame... Kuna hektarisaagid sõltuvad väetamisest ja seda peamiselt tarvitatud laudaväetise kogusest, langeb maaviljakuse tõstmise küsimus piimakarja arvulise arendamise ülesannetesse. On kindel tõde, et lehmade arvu suurenemisega suurenevad ka viljade hektarisaagid... Teraviljakasvatuse ja muu põllukultuuri süvendamine on meil vaid karjamajanduse arendamise kaudu võimalik.»¹⁹

Kuidas sai niisuguste asjaolude juures eesti talupoeg hakata loomakasvatusele eelistama põllusaaduste tootmist? See oleks ju tähendanud oksa saagimist, millel ta istus, sest viljasaagid sõltusid otseselt loomade arvust.

Eesti põllumajanduse suuna probleemi on uurinud ka silmapaistev nõukogude majandusteadlane, majandusteaduse doktor akadeemik A. Veimer, kes selle küsimuse kohta kirjutab: «Jälgisime esimeses peatükis Eesti põllumajanduse arengut ligemale 100-aastasest läbilõikes, kusjuures peamiseks tähelepanu objektiks oli põllumajanduse suuna küsimus. Kogu selle pika perioodi vältel spetsialiseerus põllumajandus intensiivse karjamajanduse väljakujundamisele, kusjuures põllundus oma olemuselt ja toodangult ikka rohkem ja rohkem kujunes karjamajanduse arendamise baasiks. Kaubatoodangut põllundus otseselt ei andnud: saagid olid määratud põllumajanduses töötajate enese varustamiseks toiduainetega ja karjamajandusele söötadeks.

... See suund leidis kinnitust ka nõukogude korra ajal.»²⁰

A. Ruusmanni väide, et taimekasvatussaaduste kogutoodang suurenenud sõjajärgsetel aastatel kiiremini kui loomakasvatussaaduste kogutoodang (vt. ka tab. 11), on ekslik ning tuleneb sellest, et ta neid toodanguid võrreldes on jätnud arvestamata loomade arvulise juurdekasvu, samal ajal aga on ta taimekasvatuse kogutoodangusse arvanud ka seemnevilja ja -kartuli.

Arvestasime majandusteaduse doktori E. Vindi poolt soovitatud koefitsientide kasutades²¹ (mida nähtavasti ka A. Ruusmann on teinud) teraviljaühikuisse ümber taime- ja loomakasvatuse kogutoodangud aastail 1945—1948, võttes arvesse ka loomade arvulise juurdekasvu.

Teravilja kogutoodang 1945. aastal oli teatavasti 370,0 tuh. t ehk teraviljaühikuis 370,0 tuh. t. Kartuli kogutoodang oli samal aastal 694,7 tuh. t ehk teraviljaühikuis 173,7 tuh. t. Kokku oli taimekasvatuse kogutoodang teraviljaühikuis 1945. aastal 543,7 tuh. t. 1948. aastal oli teravilja kogutoodang 528,0 tuh. t ja kartuli kogutoodang 1328,8 tuh. t. (Lk. 49.) Teraviljaühikuisse ümberarvestatult oli taimekasvatuse kogutoodang 860,2 tuh. t. Nagu näeme, oli toodangu kasv aastail 1945—1948 58,2 protsenti, mis ühtib A. Ruusmanni poolt tabelis 11 esitatud andmetega.

Loomakasvatuse kogutoodang Eesti NSV-s 1945. aastal oli teraviljaühikutes 600,8 tuh. t, 1948. aastal, kui jätta arvestamata loomade juurdekasv, 774,2 tuh. t.

Kõnesoleval ajavahemikul aga ei suurenenud mitte ainult loomakasvatussaaduste tootmine, vaid ka loomade arv, ja nimelt järgmiselt: veiseid 35,8, sigu 73,1, lambaid 8,2 ja hobuseid 18,8 tuhat pead. Arvestatuna teraviljaühikutesse moodustab juurdekasv²² veiste osas 85,8, sigade osas 39,6, lammaste osas 1,5 ja hobuste osas 56,4 tuh. t, seega kokku 183,3 tuh. t.

Loomakasvatuse kogutoodang 1948. aastal koos loomade juurdekasvuga oli järelikult 957,5 tuh. t. ehk 59,4 protsenti suurem, kui ta oli olnud 1945. aastal, mitte aga 24 protsenti, nagu A. Ruusmann väidab. Kui hobuste juurdekasvu mitte arvestada, siis moodustab loomakasvatuse kogutoodangu suurenemine neil aastail ikkagi ümmarguselt

¹⁹ T. Kind, Eesti on karjamajandusmaa. Piimasaaduste tootmine esikohal. «Põllumajandus» 1938, nr. 26, lk. 601—602.

²⁰ A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine. Tallinn, 1958, lk. 208.

²¹ E. Vint, Teraviljaühik kui koondnäitaja tootmistulemuste võrdlemiseks. «Sotsialistlik Põllumajandus» 1967, nr. 7, lk. 295—296.

²² Veise keskmiseks eluskaaluks arvestatakse teatavasti 400, seal 90, lambal 35 ja hobusel 500 kg.

50 protsenti. Seega ei saa olla juttugi taimekasvatuse nimetamisväärses kiiremast suurenemisest neil aastail.

Märkimata ei saa jätta ka arvutusvigu tabelis 11, kus A. Ruusmann näitab, nagu oleks loomakasvatuse kogutoodangu kasv loomade arvulist juurdekasvu arvestamata olnud ajavahemikus 1945—1948 ainult 24 protsenti. Nagu nähtub tabelist 7, on see juurdekasv tunduvalt suurem, nimelt 28,9 protsenti.

Tabel 7

Loomakasvatuse kogutoodang Eesti NSV-s teraviljaühikuis, arvestamata loomade juurdekasvu

	1945. a.		1948. a.	
	Toodang	Sama teraviljaühikuis, tuh. t	Toodang	Sama teraviljaühikuis, tuh. t
Piim	393,3 tuh. t	393,3	477,9 tuh. t	477,9
Liha	30,4 tuh. t	152,0	43,4 tuh. t	217,0
Munad	31,4 milj. tk.	7,8	76,6 milj. tk.	19,1
Vill	477 t	47,7	602 t	60,2
Kokku	—	600,8	—	774,2

Nagu näeme, kõneleb nii palju mitmesuguseid asjaolusid A. Ruusmanni seisukoha vastu, nagu oleks eesti talurahvas hakanud sõjajärgsetel aastatel eelistama põllusaaduste tootmist turu jaoks loomakasvatussaadustele, et ei saa jääda mingisugust kahtlust selle ekslikkuses. Kõik andmed näitavad just vastupidist, seda, et meie talurahvas jätkas ka sõjajärgsetel aastatel loomakasvatust suunda.

Noor ajaloolane on neile küsimustele lähenenud ilmselt ettevaatamatult, oma väiteid vajalikult põhjendamata. Paistab samuti, et ta ei ole vajaliku kriitikaga suhtunud kättesattunud andmestikku, pole seda osanud õigesti valida ja analüüsida ning põhjendatud järeldusi teha. Selle kohta veel üks näide. A. Ruusmann nendib, et 1947. aastal toimunud teraviljade saagikuse tõus, mil hektari kohta saadi keskmiselt 12 tsentnerit teri, olevat olnud mullaviljakuse taastamise tulemus, kuna põldusid olevat juba selleks ajaks võimalik olnud paremini väetada. Seda väites ei arvesta A. Ruusmann tõsiasja, et järgmisel, s. o. 1948. aastal, langes keskmine saagikus jälle alla 10 ts hektari kohta ja et kulus veel palju aastaid, enne kui uuesti jõuti 12-tsentneriliste saakideni.

1947. aasta suhteliselt hea saagikus oli ilmselt juhuslik nähtus, sest rahuldav väetamine ja mullaviljakuse taastamine ei saanud sel ajal veel kõne alla tulla. Prof. O. Halliku andmeid kasutades²⁴ arvestasime välja laudasõnniku hulga, mis tuli ühele külvipinna hektarile 1939. aastal (ilma Narva-taguste valdadeta ja enamiku Petserimaata), ning sama 1947. aasta kohta. Selgus, et 1939. aastal saadi Eestis 7,08 miljonit tonni laudasõnnikut ehk 7,44 tonni ühe hektari külvipinna kohta. 1947. aastal aga saadi ainult 4,53 miljonit tonni ehk 5,5 tonni ühe hektari külvipinna kohta.²⁵ Eelmisel, 1946. aastal, kui talivilil külvatati 1947. aastaks, oli laudasõnnikut veelgi vähem — kõigest 4 miljonit tonni.²⁶ Kuna ka mineraalväetisi oli kasutada vähem kui enne sõda, siis on selge, et A. Ruusmann eksib, kui ta räägib mullaviljakuse taastumisest ainult 1947. aasta keskmistele saakidele tuginedes.

Kõne all olevas artiklis esineb teisigi ebatäpsusi, millel ruumi nappust arvestades ei ole võimalik peatuda. Kokku võttes peab märkima, et vaadeldav, väga tähtsaid küsimusi käsitlev artikkel oleks vajanud veel tõsist autoripoolset tööd, enne kui teda avaldada.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloo Instituut

Saabus toimetusse
1. III 1968

²⁴ O. Hallik, Väetised ja nende kasutamine. Tallinn, 1956, lk. 81.

²⁵ Prof. O. Halliku andmete alusel teostatud arvestuse õigsust näitab seegi, et ka Eesti NSV Põllumajanduse Ministeriumi andmeid saadi 1947. aastal vabariigis laudasõnnikut 4,5 miljonit tonni. (Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiiv, f. 1, nim. 1-37a, s. ü. 69, l. 132.)

²⁶ Sealsamas.

Э. ЛААСИ

ЕЩЕ РАЗ О СОСТОЯНИИ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ И РАЗВИТИИ ПРОИЗВОДСТВА В КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ СОВЕТСКОЙ ЭСТОНИИ В 1944—1948 ГОДАХ

Резюме

В «Известиях Академии наук Эстонской ССР. Общественные науки» (1968, № 1, с. 39—57) опубликована статья А. Руусманна «О состоянии производительных сил и развитии производства в крестьянских хозяйствах Советской Эстонии в 1944—1948 годах».

А. Руусмани между прочим поставил себе задачу, как он сам выразился, «серьезно потрудиться над уточнением опубликованных в печати в 1944—1948 гг. фактических данных и статистического материала, зачастую противоречивых и неточных» (с. 39).

В настоящей статье рассматривается несколько проблем, затронутых А. Руусманном в указанной работе, трактовка которых, по нашему мнению, требует дальнейших уточнений.

Много внимания А. Руусмани уделяет вопросу обеспеченности эстонских крестьянских хозяйств рабочими лошадьми. Он утверждает, что уже «к 1947 году был достигнут такой уровень, который в основном обеспечивал потребность в тягле... Безлошадными были в основном мелкие хозяйства, размером менее 10 га», которым лошадь якобы и не требовалась.

А. Руусмани утверждает, что на каждую рабочую лошадь в 1947 году приходилось только 5,9 га пашни, а до войны, в 1939 году, — 6,4 га. Цифра 5,9 га ошибочна, так как, по данным архива ЦСУ СМ ЭССР, на каждую рабочую лошадь в 1947 году приходилось в среднем 6,4 га пашни, т. е. столько же, сколько и до войны. Кроме того, при проверке этих сведений в архиве выяснилось, что в указанном А. Руусманном источнике такие данные отсутствуют.

А. Руусмани пишет, что крестьянские хозяйства Эстонской ССР были в 1947 году обеспечены рабочими лошадьми «почти удовлетворительно», однако он не указывает количества крестьянских хозяйств, недостаточно обеспеченных рабочими лошадьми. Эти сведения необходимо было бы представить.

Автор настоящей статьи располагает данными за 1948 год по 11 745 крестьянским хозяйствам, собранными по всей Эстонии из 63 тогдашних волостей (примерно 9% всех хозяйств) (см. табл. 1). Из этой таблицы ясно видно, что в 1947—1948 гг. крестьянские хозяйства Эстонской ССР были обеспечены рабочими лошадьми неудовлетворительно. Почти 44% всех хозяйств либо вовсе не имели лошадей, либо имели одну рабочую лошадь более чем на 7 га, что и А. Руусмани считает неудовлетворительным.

На неудовлетворительную обеспеченность тяглом указывает и тот факт, что двух третей (66,6%) недостаточно обеспеченных рабочим скотом хозяйств не смогли засеять полностью свои поля.

Что означает «6,4 га пашни на одну рабочую лошадь» (у А. Руусманна ошибочно 5,9 га)? Цифра эта показывает, что в условиях Эстонии с помощью одной рабочей лошади можно обрабатывать 6,4 га пашни. Если бы, например, в Эстонской ССР после войны сохранилось только 10% довоенного количества рабочих лошадей, то и тогда нагрузка на одну рабочую лошадь составила бы 6—7 га пашни. И такое положение А. Руусмани считает «почти удовлетворительным». В действительности же с меньшим количеством лошадей обрабатывалось меньше земли, а население получало соответственно меньше сельскохозяйственных продуктов.

Из всего сказанного следует вывод, что оперирование средними показателями, и недопонимание сущности некоторых средних цифр может привести к ошибочным выводам и искажению исторической правды.

Проблема о направлении сельскохозяйственного производства Эстонской ССР в трактовке А. Руусманна вызывает некоторые сомнения и допускает мысль о том, что автор исследовал этот вопрос односторонне, поверхностно, без учета всех обстоятельств.

А. Руусмани утверждает, что эстонское крестьянство в этот период (1944—1948 гг.) стало уделять больше внимания полеводству по сравнению с животноводством.

Фактически все имеющиеся у нас данные противоречат этому утверждению. Так, в республике доля хлебных злаков в посевах не увеличилась по сравнению с довоенным временем (см. табл. 4), а, наоборот, несколько уменьшилась. Если утверждение А. Руусманна было бы правильным, то удельный вес хлебных злаков (в процентах от общей посевной площади) должен был бы повыситься. В это же время увеличилось значение такой важной кормовой культуры, как мешанка (см. табл. 5).

В послевоенные годы соотношение рыночных цен на продукты животноводства и полеводства было по сравнению с довоенным временем более благоприятным для первых (см. табл. 6). Этот факт не свидетельствует в пользу утверждения А. Руусмани о том, будто эстонское крестьянство стало уделять больше внимания полеводству.

Нельзя согласиться с А. Руусманном и относительно того, что в послевоенные годы, при большом дефиците рабочей силы, крестьяне не направляли ее в нужном количестве на сенокосные работы. В послевоенные годы на одну голову скота заготавливалось примерно столько же сена сколько и до войны, даже немного больше. Известно, что для обработки посевов зерновых требуется в 2,8 раза больше человеческой рабочей силы, чем для клевера.

А. Руусманн ошибочно утверждает, что растениеводство в Эстонской ССР развивалось в 1945—1948 гг. значительно быстрее, чем скотоводство. По его мнению в пересчете на зерновые единицы валовая продукция растениеводства за эти годы выросла на 58%, а скотоводство — только на 24% (табл. 11). Но А. Руусманн не учел прироста поголовья скота в 1945—1948 гг. Если принять его в расчет, можно заметить, что прирост валовой продукции скотоводства составляет уже не 24, а 59,4%.

Из этого вытекает, что о более значительном росте растениеводства в сравнении со скотоводством не может быть и речи.

Так как плодородие полей в Эстонской ССР сильно зависит от скотоводства и наоборот, то об изменении направления сельскохозяйственного производства здесь не может быть и речи. Полеводство в Эстонии уже начиная с прошлого века обслуживает потребности животноводства. В местных условиях нельзя получить удовлетворительные урожаи без внесения достаточных количеств удобрений. Последние поступали в рассматриваемый период в основном от животноводства. Как мог эстонский крестьянин в этих условиях (которые он хорошо знал) отдавать предпочтение полеводству перед животноводством? Пойти на это значило бы срубить сук, на котором он сам сидел.

В статье А. Руусманна имеются и другие неточности, на которых мы здесь не останавливаемся из-за недостатка места. В итоге отметим, что до опубликования в печати рассматриваемой статьи автору следовало бы более тщательно над ней поработать.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
1/III 1968

E. LAASI

NOCH EINMAL ÜBER DEN ZUSTAND DER PRODUKTIVKRÄFTE UND DIE ENTWICKLUNG DER PRODUKTION IN DEN BAUERN- WIRTSCHAFTEN SOWJETESTLANDS (1944 bis 1948)

Zusammenfassung

Die «Mitteilungen der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR — Gesellschaftswissenschaften» (1968, Nr. 1, S. 39—57) veröffentlichten den Artikel von A. Ruusmann «Der Zustand der Produktivkräfte und die Entwicklung der Produktion in der estnischen Bauernwirtschaft (1944—1948)».

A. Ruusmann setzt sich unter anderem das Ziel, wie er es selbst ausgedrückt hat, «die im Druck erschienenen, des öfteren widerspruchsvollen und ungenauen faktischen Daten und statistischen Materialien von 1944—1948 erstlich zu präzisieren» (S. 39).

Vorliegender Artikel betrachtet einige von A. Ruusmann in erwähnter Arbeit berührte Probleme, deren Behandlung unserer Meinung nach einer weiteren Präzisierung bedarf.

Viel Aufmerksamkeit schenkt A. Ruusmann dem Grad der Versorgtheit der estnischen Bauernwirtschaften mit Arbeitspferden. Seiner Behauptung nach war bereits «1947 ein Niveau erreicht, das den Bedarf an Zugkraft im wesentlichen befriedigte.... Gespannos waren vor allem die kleinen Wirtschaften — unter 10 ha», die angeblich kein Pferd brauchten.

A. Ruusmanns Angaben gemäß kamen 1947 je Arbeitspferd bloß 5,9 ha Ackerland, in 1939 aber, vor dem Kriege, 6,4 ha. Die Zahl 5,9 ist unrichtig: laut Archivangaben kamen 1947 durchschnittlich 6,4 ha Ackerland je Arbeitspferd, d. h. ebensoviel wie vor dem Kriege. Außerdem zeigte die Kontrolle dieser Angaben nach Archivmaterialien, daß die von A. Ruusmann angegebenen Daten in der von ihm genannten Quelle fehlen.

A. Ruusmann schreibt, daß die Bauernwirtschaften in der Estnischen SSR in 1947

«nahezu ausreichend» mit Arbeitspferden versorgt waren, er gibt aber die Zahl der Wirtschaften nicht an, die ungenügend versorgt waren. Das hätte er aber tun müssen.

Der Verfasser des vorliegenden Artikels verliert über Angaben vom Jahre 1948, gesammelt in ganz Estland in 63 der damaligen Landgemeinden und 11 745 Bauernwirtschaften (etwa 9% ihrer Gesamtzahl) betreffend (siehe Tab. 1). Aus der Tabelle geht hervor, daß die bäuerliche Landwirtschaft in Estland in den Jahren 1947—1948 nur unbefriedigend mit Arbeitspferden versorgt war. Ungefähr 44% der Wirtschaften waren entweder gespanntlos oder hatten 1 Pferd für mehr als 7 ha, was ja auch A. Ruusmann als nicht ausreichend betrachtet.

Die unzulängliche Versorgung mit Zugkraft bezeugt auch die Tatsache, daß zwei Drittel (66,6%) der ungenügend versorgten Wirtschaften ihre Äcker nicht in vollem Umfang haben bestellen können.

Was bedeutet «6,4 ha Ackerland je Arbeitspferd» (bei A. Ruusmann fehlerhaft 5,9 ha)? Diese Zahl zeigt an, daß man in Estland mit einem Arbeitspferd 6,4 ha Ackerland bestellen kann. Nehmen wir an, in Estland hätten sich nach dem Krieg bloß 10% der früheren Zahl Arbeitspferde erhalten; auch dann hätte die Belastung eines Arbeitspferdes 6—7 ha Ackerland ausgemacht. Und eine solche Lage hält A. Ruusmann für «nahezu ausreichend»! In Wirklichkeit aber wurde mit der geringeren Zahl der Pferde weniger Land bestellt und die Bevölkerung erhielt entsprechend weniger Landwirtschaftserzeugnisse.

Das Obengesagte läßt die Folgerung zu, daß das Operieren mit Durchschnittsgrößen und das mangelhafte Verständnis einiger Mittelzahlen zu Fehlschlüssen verleiten und die geschichtliche Wahrheit entstellen kann.

A. Ruusmanns Art, die Richtung der landwirtschaftlichen Produktion in der Estnischen SSR zu behandeln, ruft Zweifel hervor und läßt vermuten, daß er die betreffende Frage einseitig und oberflächlich, ohne Beachtung aller Umstände betrachtet hat.

A. Ruusmann meint, die estnische Bauernschaft hätte in dieser Periode (1944—1948) dem Feldbau im Vergleich zur Viehzucht mehr Aufmerksamkeit geschenkt. Tatsächlich wird das durch alle vorhandenen Angaben widerlegt. So hatte sich der Anteil des Brotgetreides an der gesamten Saatfläche der Republik im Vergleich zur Vorkriegszeit (siehe Tab. 4) nicht vergrößert, sondern vielmehr etwas verringert. Wäre A. Ruusmanns Annahme richtig, so hätte sich der Anteil des Brotgetreides (in Prozenten von der gesamten Saatfläche) vergrößern müssen. In der gleichen Zeit stieg die Bedeutung des Mischkornes, dieser wichtigen Futterkultur, merklich an (siehe Tab. 5).

In den Nachkriegsjahren stellten sich die Marktpreise der Viehzuchtprodukte im Vergleich zur Vorkriegszeit günstiger als die der Feldbauprodukte (siehe Tab. 6). Diese Tatsache spricht nicht zugunsten der Behauptung A. Ruusmanns, als hätte die estnische Bauernschaft in der Nachkriegszeit den Feldbau bevorzugt.

Man kann sich mit A. Ruusmann auch in der Hinsicht nicht einverstanden erklären, daß die Bauern (wie er meint) angesichts des großen Mangels an Arbeitskraft die Heubeschaffung vernachlässigten. In der Nachkriegsperiode wurde je Stück Vieh ebensoviel Heu gemacht wie vor dem Kriege, sogar etwas mehr. Es ist bekannt, daß der Getreidebau etwa 2,8mal mehr menschliche Arbeitskraft beansprucht als der Anbau des Klees.

A. Ruusmann stellt die irrtümliche Behauptung auf, die Pflanzenzucht hätte sich in der Estnischen SSR in den Jahren 1945—1948 bedeutend rascher entwickelt als die Tierzucht. In Getreideeinheiten umgerechnet wuchs nach ihm die Bruttoproduktion der Pflanzenzucht in diesen Jahren um 58%, die der Tierzucht bloß um 24% (Tab. 11). A. Ruusmann berücksichtigt aber den Zuwachs des Viehbestandes in 1945—1948 nicht. Berücksichtigt man ihn, so bildet die Vergrößerung der Bruttoproduktion der Tierzucht nicht 24%, sondern 59%.

Daraus folgt, daß es von einer rascheren Entwicklung der Pflanzenzucht im Vergleich zur Tierzucht nicht die Rede sein kann.

Da die Bodenfruchtbarkeit in der Estnischen SSR in einem hohen Maße von der Viehzucht abhängt (und umgekehrt), so kann hier von einem Richtungswechsel in der Landwirtschaft nicht die Rede sein. Der estnische Feldbau steht seit dem vorigen Jahrhundert im Dienste der Viehzucht. Die örtlichen Verhältnisse erlauben es nicht, ohne eine ausreichende Menge Düngemittel eine befriedigende Ernte zu erzielen. In der betrachteten Periode bestanden die Düngemittel vor allem aus Stalldünger. Wie konnte der estnische Bauer unter diesen Verhältnissen (die er sehr gut kannte) den Feldbau der Viehzucht vorziehen? Es hätte bedeutet, den Ast zu sägen, auf dem man saß.

A. Ruusmanns Artikel weist noch andere Ungenauigkeiten auf, mit denen wir uns aber wegen Raumangel nicht befassen können. Zusammenfassend könnte gesagt werden, daß sich der Verfasser des betrachteten Artikels vor dessen Veröffentlichung mehr Mühe hätte geben lassen.